

Νέλλη Σπαθάρη: «Η λαογραφία της Ανατολικής Θράκης μέσα από τις αφηγήσεις των προσφύγων»

Μαρία Κασμάτη Δημοσιεύτηκε 29 Νοεμβρίου 2024

Η ενδελκτική έρευνα της Νέλλης Σπαθάρη διατρέχει τη μακρά περίοδο της ζωής των Θρακών από τη μυκηναϊκή εποχή, ως πρωτοελληνικού φύλου (12ος αιώνας π.Χ.), μέχρι και τον βίαιο ξεριζωμό τους με τη Συνθήκη των Μουδανιών, το 1922, και τη συνακόλουθη φυσικά αποδόμηση των ελληνικών κοινοτήτων της Ανατολικής Θράκης. Η δυσκολία, λοιπόν, στο εγχείρημα της συγγραφής είναι ότι ασχολήθηκε με τα ήθη και τα έθιμα μιας κοινότητας που δεν είναι ζώσα, καθώς δεν υφίστανται πια ως συσπειρωμένη κοινότητα σε έναν τόπο.

Ακολουθώντας ανάδρομη πορεία με την ιδιότητά της ως ιστορικού, η Σπαθάρη κατευθύνεται από το παρόν στο παρελθόν και, αναλύοντάς το, επιστρέφει με μία διαυγή εικόνα για τους Θράκες της συγκεκριμένης περιοχής. Στηριζόμενη στις βιωματικές μαρτυρίες των προσφύγων, ανασυνθέτει μία κοινότητα που για πολλούς αιώνες ανέπνεε, κοπίαζε, συμβίωνε με άλλους λαούς, εργαζόταν σκληρά και τίμια, δημιουργούσε πολιτισμό.

Η κοινωνική αλληλεγγύη σε μία περιοχική γεωγραφικά ευάλωτη είχε ιδιαίτερη σημασία από πολύ παλιά. Λέξεις όπως το ρουσφέτι, το σιντέφι, οι τεκέδες, τα κουρμπάνια έχουν επιβιώσει μέσα στο διάβα των αιώνων. Η λέξη ρουσφέτι για τους Θράκες του 17ου και εξής ήταν η συντεχνία, το εργασιακό εκείνο κύτταρο που στήριζε την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής και έβγαζε τους κατοίκους από μία μακρά περίοδο υπανάπτυξης. Οι Θράκες δημιουργούν κατά την περίοδο αυτή σιδηρουργεία για την παραγωγή γεωργικών εργαλείων και υφαντουργεία, κι αρχίζουν να εξαγωγή αγροτικά αγαθά όπως σιτάρι, κριθάρι, σίκαλη, γλυκάνισο, κασέρια, δέρματα και άλλα. Διαμορφώνεται έτσι μία εμπορική τάξη με τη στήριξη της οθωμανικής διοίκησης. Στόχος είναι η εμπέδωση της εσωτερικής ασφάλειας, αλλά και η σύναψη εμπορικών συμφωνιών με χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Είναι η περίοδος της εξωστρέφειας.

Την ίδια περίοδο συγκροτείται η Δημογεροντία, η οποία αναλαμβάνει τον ρυθμιστικό ρόλο του μεσάζοντα ανάμεσα στο οθωμανικό κράτος και τη θρακική κοινότητα. Ο κεφαλικός φόρος δεν εισπράττεται πια κατ' άτομο αλλά ως γενικό ποσό μιας πόλης ανάλογα με τα εργατικά χέρια των αντρών στο σύνολο του πληθυσμού. Αυτή είναι μία θετική εξέλιξη. Επίσης, η Δημογεροντία αναλαμβάνει τη συντήρηση και τον εξωραϊσμό των εκκλησιών, την ίδρυση σχολείων, τον διορισμό δασκάλων, την ίδρυση νοσοκομείων και γηροκομείων. Διαμορφώνεται έτσι, λοιπόν, ένα περιβάλλον σταθερότητας, όπου οι κάτοικοι νιώθουν ασφαλείς και ενισχύεται η εθνική τους συνείδηση.

Πιο πίσω στον χρόνο, μετά την Άλωση της Πόλης το 1453, η κεντρική οθωμανική εξουσία ενισχύει τις εγκαταστάσεις των Τούρκων στην περιοχή της Θράκης με την προώθηση στα θρακικά χώματα των ετερόδοξων δερβίσηδων, που είχαν μετατραπεί σε νοκοκέφαλο για την Υψηλή Πύλη με τις συνεχείς συγκρούσεις τους με τους παραδοσιακούς μουσουλμάνους. Έτσι, πραγματοποιείται στον χώρο της Ανατολικής Θράκης ένας θρησκευτικός συγκρητισμός με τους δερβίσηδες να αφομοιώνουν πολλά από τα στοιχεία του χριστιανικού μοναχισμού στο τάγμα τους, όπως η αγαμία, η λατρεία των Δώδεκα ιμάμηδων, κατ' αντιστοιχία της λατρείας των Δώδεκα Αποστόλων, η χρήση του κρασιού την ώρα της μυστικής συνάξεως σαν ένα είδος Ευχαριστίας.

Στηριζόμενη στις βιωματικές μαρτυρίες των προσφύγων, ανασυνθέτει μία κοινότητα που για πολλούς αιώνες ανέπνεε, κοπίαζε, συμβίωνε με άλλους λαούς, εργαζόταν σκληρά και τίμια, δημιουργούσε πολιτισμό.

Το όφελος για την οθωμανική εξουσία ήταν διπλό. Αφενός μειώνονταν οι θρησκευτικές συγκρούσεις στις πόλεις της Μικράς Ασίας, αφετέρου περιόριζαν την επιρροή του χριστιανισμού στους κατοίκους της Ανατολικής Θράκης. Επιπλέον, οι δερβίσηδες ή Μπεκτασήδες υιοθέτησαν στο δόγμα τους τη λατρεία δύο αγαπητών αγίων της χριστιανικής θρησκείας, του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Γεωργίου. Το γνωστό έθιμο της ανάρτησης κομματιών από ρούχα σε δέντρα που βρίσκονταν κοντά σε εκκλησίες για την προστασία από διάφορες παθήσεις το έχουν και οι χριστιανοί και οι Μπεκτασήδες. Το έθιμο του θεραπευτικού αγιάσματος το έχουν και οι δύο. Τέλος, το άναμμα του κεριού που συνοδεύει την προσευχή το έχουν και οι δύο θρησκευτικές ομάδες. Τα λατρευτικά αυτά έθιμα αποτυπώνουν την έμπρακτη επίδραση του θρησκευτικού συγκρητισμού.

Τα τάγματα των δερβίσηδων διατηρούσαν τεκέδες και όχι τζαμιά. Η Θράκη υπήρξε ο τόπος όπου ιδρύθηκαν τεκέδες, και μάλιστα χτίστηκαν πάνω σε χριστιανικά μοναστήρια που είχαν ερημωθεί κατά την τουρκική εισβολή. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα υπήρξε παράλληλη χρησιμοποίηση και από χριστιανούς και από Μπεκτασήδες. Ο χριστιανικός μοναχισμός αποτέλεσε πρότυπο κοινοβιακής ζωής για τους Μπεκτασήδες και, ειδικά στην Ανατολική Θράκη, η ζωή αυτή είχε παράδοση από τα βυζαντινά χρόνια. Μα και τα κουρμπάνια ήταν ζωοθυσίες που συνόδευαν τις γιορτές των αγίων. Αρχέγονη συνήθεια, που έχει επιβιώσει μέχρι σήμερα σε πολλά μέρη και συνδέεται με τη συσπείρωση της κοινότητας στα πανηγύρια όπου μοιράζεται το ψημένο κρέας, αφού μαγειρεύεται πρώτα σε μεγάλα καζάνια.

Η ζωή, όμως, δεν ήταν πάντα ήρεμη και ειρηνική. Η Ανατολική Θράκη για τρεις και πλέον αιώνες υπέστη τον απάνθρωπο θεσμό του παιδομαζώματος. Αγόρια ηλικίας 6 έως 7 ετών, και ειδικά τα πιο εύρωστα, αποσπώνταν από τις οικογένειές τους και στρατολογούνταν στα τάγματα των γενίτσαρων. Είναι γνωστά τα παντρολογήματα των μικρών παιδιών προς αποφυγήν του παιδομαζώματος, αλλά και αυτόν τον θεσμό έπαψαν να τον σέβονται οι γενίτσαροι όπως και τον αριθμό των παιδιών που αφαιρούνταν από κάθε οικογένεια, απόρροια της απανθρωποποίησής τους.

Η ορφική και διονυσιακή λατρεία βρήκαν στη λαϊκή ψυχή της συγκεκριμένης φυλής πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθούν και από αυτές τις μορφές λατρείας γεννήθηκαν η αρχαία μουσική, η αρχαία ποίηση και τα λατρευτικά μυστήρια. Ο τρύγος αποτελούσε για τη ζωή των Θρακών το ορόσημο που χώριζε τον ενιαυτό στις εργασίες πριν από τον Φεβρουάριο με το τσάπισμα των κωμάτων και στις πυρετώδεις εργασίες κατά την εποχή του τρύγου. Νωρίτερα έβγαζαν τους ληνούς, κιβώτια κατασκευασμένα από εύκαμπτα ξύλα καβακίου. Μετά τον τρύγο έβαζαν τον μούστο σε βαρέλια, τα οποία πρώτα θειαφίζονταν και καιγόταν το εσωτερικό τους, έως ότου αφαιρεθεί ο ατμοσφαιρικός αέρας. Τα σταφύλια που παράγονταν ήταν ποικιλία όπως κρισάγια, ροδίτες, μοσχάτα, τσαούσια, αλλά αυτό που ευδοκίμοσε περισσότερο ήταν το παπάζ – καρασί, μαύρο σταφύλι με πολλή τανίνη. Από αυτόν τον μόχθο προερχόταν ο ζαχαρές του σπιτιού, τα χρειαζόμενα αγαθά δηλαδή για να περάσουν τον χειμώνα.

Σε μία άλλη περιοχή της Ανατολικής Θράκης, στο Σαμμάκοβο, οι κάτοικοι ασχολούνταν με την ανθρακοποιία, την κατασκευή κάρβουνων, τη σιδηρουργία, την κατασκευή προϊόντων από σφυρήλατο σίδηρο όπως χύτες, θερμάστρες αλλά και κανόνια, σφαίρες, σπαθιά, και τη διακομιδή αυτών των προϊόντων. Ανθρακοποιοί, σιδηρουργοί και κηρατζήδες ήταν οι Σαμμακοβίτες και αυτό ήταν η φυσική απόρροια της επαφής τους με το φυσικό περιβάλλον. Ένα περιβάλλον γεμάτο με φυσικούς πόρους, όπως η άμμος, η ξυλεία από τα άφθονα δάση αλλά και η ανάγκη τους να δημιουργήσουν ένα οδικό δίκτυο για τη διακομιδή των προϊόντων τους στις αγορές της Μαύρης Θάλασσας και στην Κωνσταντινούπολη, τους ώθησαν σε αυτά τα επαγγέλματα.

Και φτάνουμε τελικά στα δραματικά γεγονότα της εξόδου από τα εδάφη στα οποία έζησαν τόσους αιώνες. Τα γεγονότα της Σύμνηνης λογικά είχαν προετοιμάσει τους κατοίκους για την επερχόμενη καταστροφή, αλλά η ψυχή πάντα αποστρέφεται τη δυσμενή έκβαση. «Ό,τι δε ο άνθρωπος δεν επιθυμεί, δεν μπορεί να το πιστεύσει».

Ναι, η ιστορία των προσφύγων της Ανατολικής Θράκης τελειώνει με τον πόνο της προσφυγιάς. Η μακρά και πολύπαθη πορεία τους έμελλε να τελειώσει με τη Μικρασιατική Καταστροφή και να τους συμπαρασύρει στο προσφυγικό ρεύμα. Οι ιστορίες τους όμως είναι ζώσες και είναι ζώσες όταν υπάρχουν ερευνητές/-τριες που τις αναζητούν, τις συγκεντρώνουν και τις καταγράφουν. «Επερχόμαστε το μέλλον πισωπατώντας», έλεγε ο Πολ Βαλερί, και μαθαίνοντας ποιοι πραγματικά είμαστε, αποκτάμε εθνική αυτογνωσία και αυτοσυνειδησία, στοιχεία που μας καθιστούν, εκτός από πεπερασμένες βιολογικές οντότητες, φορείς μιας ιστορικής συνέχειας, μέσω της οποίας συναισθανόμαστε βαθιά τους στίχους του Θρακιώτη ποιητή:

*Γύρισα, ρόδινη νεφέλη
στο πατρικό μου το αμπέλι
τ' άγιο χώμα να φιλήσω
με δάκρυα να το ποτίσω.
(Θρακιώτης ποιητής)*

[Η Μαρία Κασμάτη είναι φιλόλογος και συγγραφέας.]

Η λαογραφία της Ανατολικής Θράκης μέσα από τις αφηγήσεις των προσφύγων

Ιστορική και κοινωνική προσέγγιση

Νέλλη Σπαθάρη

Εκδόσεις Ελκυστής

284 σελ.

ISBN 978-618-210-090-5

Τιμή €13,00

